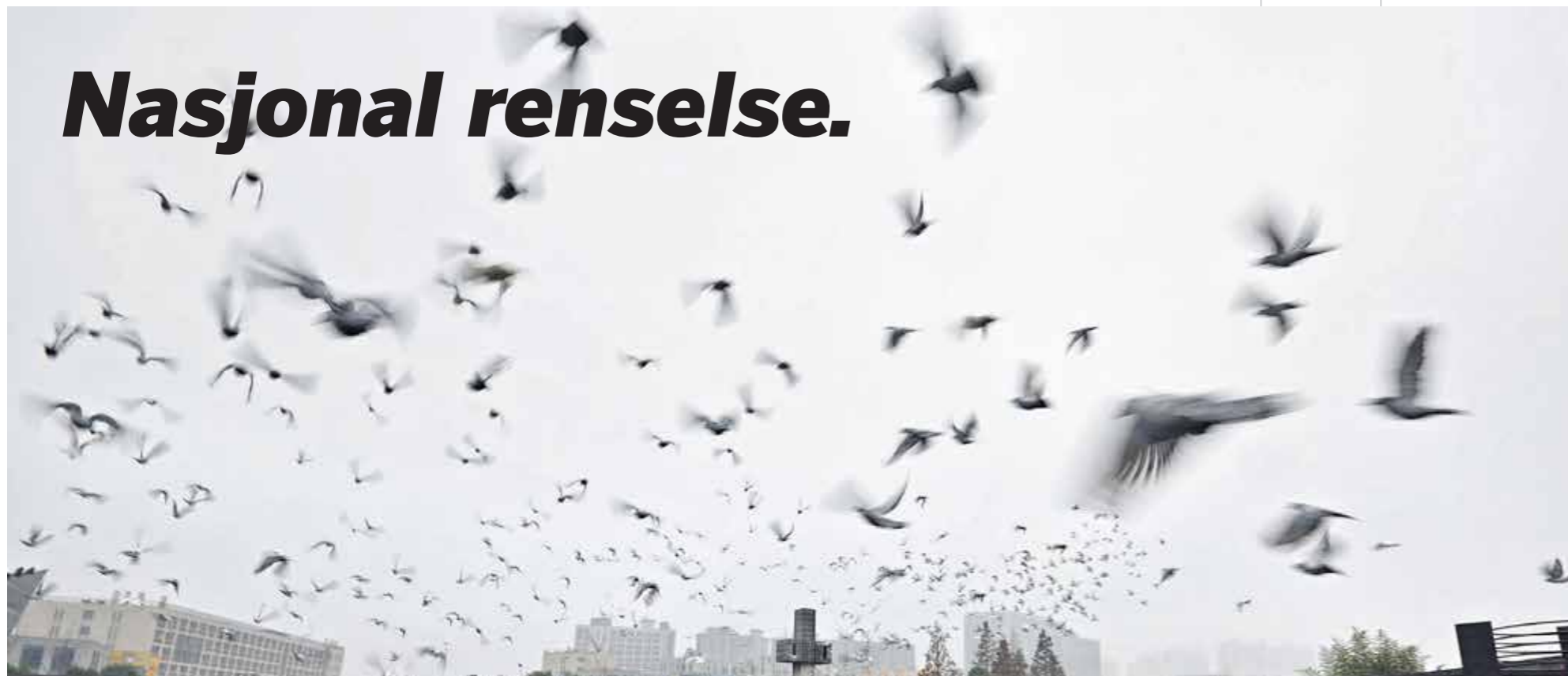


Nasjonal renselse.



Å bekjenne sine synder: Gjelder det bare for enkeltindivider, eller også for nasjoner, kulturer og makthavere i flere generasjoner?

Aldri mer! På den siste dagen i rettssaken mot tidligere diktator Jorge Videla og åtte andre medlemmer av militærjuntaen som styrte Argentina i årene 1976–83, ytret aktor i saken, Julio César Strassera, følgende legendariske ord:

«Når jeg nå avslutter denne prosedyren, vil jeg frafalle alle krav på originalitet. Jeg ønsker å bruke en frase som ikke er min, fordi den allerede tilhører hele det argentinske folk. Ærede dommere: ¡Nunca más! (Aldri igjen!)».

De militære var tiltalt for kidnappinger, tortur og drap på snaut 10 000 mennesker (i virkeligheten var nok tallet inntil tre ganger så høyt) i løpet av det som kalles for landets «skitne krig». Blant de forsvunne talte man 500 babyer som ble tatt fra kvinnelige fanger rett etter fødselen og gitt til ektepar som sympatiserte med regimet. Fem av de tiltalte ble dømt til fengselsstraff, hvorav to fikk livstidsdommer, en av dem Videla selv.

I kornete TV-opptak fra 18. september 1985 kan man se hvordan følelsene bygger seg opp i aktor idet han nærmer seg de to siste ordene, «Nunca más», hvorpå publikum etter et par sekunders nærmest vantro stillhet bryter ut i unison applaus. Man ser også en kvinne på galleriet oppløst i tårer, og det er lett å la seg rive med av den nasjonale lettelsen som oppsto i akkurat det øyeblikket.

Rettferdigheten skjedde fyldest: De skyldige fikk sin straff, arkivene kunne åpnes, og sannheten skulle komme for en dag. I tillegg ble det 20 år senere satt av ikke mindre enn tre milliarder dollar i erstatning til dem som kunne bevise at de var blitt ulovlig fengslet, men her har de væpnede styrker ikke samarbeidet nok med hensyn til å fremskaffe dokumentasjon. Det var med andre ord hovedsakelig ofrenes følelsesmessige behov som ble forsøkt tilfredsstilt, en sjelens rensing lik den Aristoteles kalte katarsis, alt utløst av forsikringen om «Nunca más».

Nürnberg-prosessene. Oppgjøret med juntaen i Argentina var den første store rettssaken som tok for seg krigsforbrytelser siden Nürnberg-prosessene etter annen verdenskrig, og den første noensinne som ble ført for en sivil domstol. Rettsoppgjøret i den tyske byen Nürnberg i årene 1945–49 var nemlig blitt ført for en militær domstol dominert av den amerikanske okkupasjonsmakten, og både dommere og aktor var fra USA. Selve tiltalen ble etter hvert redusert til tolv saker mot i alt 185 personer, hvorav 24 fikk avsagt dødsdom.

Et av de viktigste prinsippene som slo rot i internasjonal humanitær rett her, var at når det gjaldt så alvorlige forbrytelser som dette, så var

Rettferdighet Oppgjøret med juntaen i Argentina i 1985 var den første store rettssaken der krigsforbrytelser ble prøvd for en sivil domstol. Foran de siktede sitter aktoraten ved Luis Moreno Ocampo og Julio César Strassera (t.h.), 13. september 1985.

Foto: AFP/NTB SCANPIX



Oppgjør med begrensninger
Nürnberg-prosessene 1945–49 ble ført for en militær domstol, var kun rettet mot nazistenes ledere, og både dommere og aktor var fra USA. Det ble derfor ikke et tysk oppgjør med egen fortid.

Foto: GETTY IMAGES



Tankevekkende dokumentasjon
Et verdenskart viser alle verdens sannhetskommisjoner på «Hukommelsen og menneskerettighetenes museum» i Santiago i Chile.

det ikke nok å forsvare seg med at man bare hadde utført ordre. Dette ble også brukt mot Adolf Eichmann da han fikk sin dødsdom i Jerusalem i 1960 etter at han på spektakulært vis var blitt bortført av israelske agenter fra nettopp Argentina.

Men hvordan ber man om unnskyldning for Holocaust, som innebar drapet på seks millioner jøder, og hvordan skulle den nyopprettede israelske staten reagere på den skjelvende utstrakte hånden fra etterkrigstidens Tyskland?

Allerede i 1952 ble det signert en avtale der Vest-Tyskland forpliktet seg til å betale Israel tre milliarder tyske mark over 14 år, en sum som skulle dekke kostnadene ved å ha tatt imot en halv million overlevende fra leirene, samt individuelle tap av eiendom og inntekt.

Den nydannede israelske staten var (i likhet med Tyskland) på denne tiden et fattig land, men det var likevel sterk motstand mot å ta imot disse «blodpengene», og opptøyene utenfor Knesset etter beslutningen om å godta avtalen er faktisk de kraftigste i landets historie.

Den pragmatiske statsministeren David Ben-Gurion formulerte det imidlertid slik at man absolutt måtte unngå at «morderne [...] også skulle bli arvingene» til jødernes konfiskerte formuer.

Nasjonal renselse.

Kontrasten mellom hvordan disse spørsmålene er blitt behandlet i Tyskland og Japan er markant, men så befant landene seg også i ulike situasjoner.



Regnskapets time. På det symbolske plan er det nok bildet av en knelende forbundskansler Willy Brandt foran monumentet til minne om ghetto-opstanden i Warszawa som med sin visuelle kraft gjør størst inntrykk. Denne gesten var imidlertid også kontroversiell i sin samtid (1970), fordi den var del av en ny Ostpolitikk som innebar at den vesttyske staten for alltid ga avkall på polske områder der det tidligere hadde bodd mange tyskere.

Men ettertiden har gjort større ære på handlingen og anerkjent den som et viktig ledd i de nærmest endeløse bordsøvelsene som også nye generasjoner av tyskere har måttet tåle. (DDR slapp for øvrig lenge unna både selvransakelse og krav om kompensasjon ved å hevde at nazismen kun var å regne som et naturlig skritt i kapitalismens utvikling, og dermed noe den kommunistiske staten kunne distansere seg fra.)

For Tysklands del var det en innviklet affære å bestemme hvem som fortjente straff og hvem som kunne gå fri. Selve Nürnberg-prosessene må sies å ha vært vellykkede, men de var bare rettet mot nazistenes ledersjikt, og siden de var de amerikanske seierherrenes verk, var det uansett ikke snakk om noe tysk oppgjør med sin egen fortid.

Med tiden oppsto imidlertid en intern konflikt mellom generasjonene, og 68-opprøret falt sammen med et økende behov hos etterkrigsbarna for å få vite hva deres egne foreldre hadde gjort. Man opplevde allikevel at det måtte enda mer til for å skape en adekvat fortelling som fungerte i offentligheten. Det var derfor den temmelig banale TV-serien «Holocaust» (USA, 1978) skapte så store bølger i Tyskland.

Skyld eller skam. Kontrasten mellom hvordan disse spørsmålene er blitt behandlet i Tyskland og Japan er markant, men så befant landene seg også i ulike situasjoner.

I Tyskland hadde de verste overgrepene funnet sted på egen jord, noe som krevde at en stor del av befolkningen enten var delaktige eller medvitende.

Noen er også ivrige etter å peke på variasjoner

i kultur, blant annet fikk den amerikanske antropologen Ruth Benedict stort gjennomslag for sin kontroversielle dikotomi «skyld versus skam» – hun mente at tyskerne var hjemsoekt av skyldfølelse og følte behov for å lette sine hjerter, mens japanerne foretrakk å holde munn for ikke å miste ansikt.

Andre pekte på at de ble behandlet forskjellig av okkupasjonsmaktene, og at Tyskland i større grad enn Japan hadde en lang humanistisk arv å falle tilbake på, slik at man etter hvert kunne grave frem igjen sin Goethe og med noen rett hevde at nazismen var et brudd på en ellers stolt tradisjon, og ikke noe som ville gjennomsyre samfunnet for alltid.

Japanernes største forbrytelser i forbindelse med annen verdenskrig fant sted langt hjemmefra i den gamle kinesiske hovedstaden Nanjing. I løpet av en seks uker lang beleiring av byen ble inntil 300 000 sivile kinesere myrdet på det mest bestialske vis – de ble halshugd, kokt, brent eller druknet – i tillegg til at det fant sted systematiske overgrep mot titusenvis av kvinner og jenter i noe som er blitt kalt «verdenshistoriens største massevoldtekt».

I sin bok «Vekten av skyld» skriver Ian Buruma, som har bodd lenge i Japan, at «mens tyskerne igjen og igjen blir fortalt at de må huske nazistene og holocaust, tenker unge japanere på Hiroshima og Nagasaki – og kanskje på Nanjing, men bare når liberale lærere og journalister bringer temaet på bane.»

Revisjonistiske nasjonalister har alltid bestridt omstendighetene rundt Nanjing, og de har stått så sterkt at de til langt ut på 1990-tallet klarte å sensurere bort nesten alle referanser til japanske krigsforbrytelser i skolebøkene. Dette står i sterk kontrast til tyske skoler, der det er anbefalt med nærmere 60 timer nazihistorie.

Fornektelsens strategi. Det er ikke slik at det ikke ble gjennomført noe rettsoppgjør i Japan etter krigen. Tokyo-prosessen ble satt opp med Nürnberg som mal, også den styrt av USA, gjennom den egenrådige general Douglas MacArthur. Han rørte ikke keiser Hirohito, men



Shinto-helligdom Yasukuni i Tokyo er et minnesmerke til ære for 2,5 millioner falne japanske soldater fra 1855 til 1945. Da det i 1978 ble «oppdaget» at listen over falne inkluderte krigsforbrytere, sluttet keiseren å besøke Yasukuni.



Symbolsk handling
Willy Brandts gest foran minnesmerket for ghetto-opstanden i Warszawa 7. desember 1970 kalles på tysk bare for «Der Kniefall von Warschau».

Foto: NTB SCANPIX

tvang ham bare til å frasi seg sin nedarvede «guddommelighet», og at man skilte staten fra religionen. Dette hadde sine praktiske fordeler på kort sikt, men det hindret den påkrevde renselsesprosessen (Hirohito døde ikke før i 1989), og bidro til det Buruma kaller for den japanske «infantilismen»:

«Japan fortøner seg iblant [...] som en nasjon av mennesker som lengter etter å være tolv år, eller enda yngre, den gylne alderen da alt er trygt, og ansvar og konformitet ikke er noe krav.»

Før 1945 hadde de vært tvunget til underkastelse, mens de senere – ikke minst av MacArthur selv – ble presset «til å trekke seg unna den onde verden og gjemme seg under Amerikas skjørt». Det er ikke tvil om at dette er en holdning som har skadet samfunnet deres, ikke minst forholdet deres til Kina.

Japan er på ingen måte alene om denne fornektelsens strategi. Det kanskje mest kjente eksempelet er Tyrkias manglende innrømmelser av folkemordet på armenere 1915–17, noe som langt på vei har kostet dem en europeisk fremtid. Men hva med de gamle kolonimaktene, Storbritannia og Frankrike, for ikke å snakke om USA selv? Storbritannias lange historie som imperiemakt er merkelig nok nærmest fraværende i skoleverket deres, mens Algerie-krigen fremdeles er en verkebyll i fransk historie. Motstanden mot USAs krigføring i Vietnam var jo et globalt vannskille, men i populærkulturelle fremstillinger – som i Hollywood-filmer – varierer det stort sett mellom tapte illusjoner («Deer Hunter») og utilsørt patriotisme («Green Berets»). De amerikanske soldatene fremstilles helst som ofre eller helter, mens vietnameserne enten er onde eller i beste fall identitetsløse.



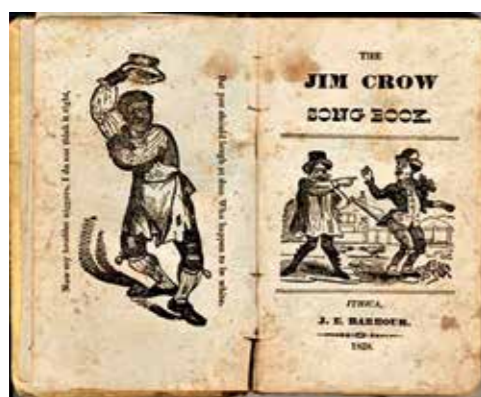
Nasjonal renselse.

» **Hvitvasking i USA.** Denne skjevheten er enda mer alvorlig når det gjelder forholdet mellom (det som enn så lenge er) den hvite majoriteten og afroamerikanerne. USA ville aldri vært den nasjonen den er i dag uten den ekstremt billige arbeidskraften som det barbariske slaveriet tilbød bomullsplantasjene i Sørstatene i 250 år. Da slaveriet omsider ble opphevet i 1865, innførte man ganske raskt de såkalte Jim Crow-lovene, et utilsørt apartheidsystem som skulle komme til å vare helt til Martin Luther Kings dager.

Det er klart at frihet lenge var et etterlengtet gode, men «likhet» er ennå uopnåelig, for de svarte stiller fremdeles svakt både på eiendomsmarkedet, i utdannessystemet og i arbeidslivet. Motstanden mot å innrømme sammensammenhengene bak dette er stor, slik man ser det i utvanningen av kampanjen «black lives matter» og i retorikken til den sittende administrasjonen.

Et godt bilde på avstanden mellom rose-maling og realisme er forskjellen mellom Steven Spielbergs historiske drama «Lincoln» fra 2012, der de svartes rolle er redusert til et knippe personer som kun skal vise den dypeste takknemlighet for den frihet de hvite skjenker dem, og Ava DuVernays dokumentar «13th» fra 2016, der det påvises hvordan rettssystemet alltid har virket imot afroamerikanerne.

Det moderne lovverket, som Nixon og Reagans «war on crime» og «war on drugs», er i praksis sikket inn på å kriminalisere svarte borgere. Det legges gjerne vekt på fremskrittene



Forsinket Først i 2008 kom det en offisiell beklagelse fra amerikanske myndigheter for 246 år med slaveri og påfølgende Jim Crow-lover. Dette var utelukkende en symbolsk handling.

under Abraham Lincoln, Lyndon B. Johnson og Barack Obama, men ingen har tatt tak i det mest grunnleggende problemet, nemlig at de svarte etter 400 år nederst på rangstigen aldri vil nå igjen velstandstoget uten betydelig økonomisk hjelp.

Tilbakebetaling. I januar 1865, mens borgerkrigen gikk mot slutten, avga unionistgeneralen William T. Sherman et løfte om en jordbruksreform der frigitte slaver skulle motta «40 acres and a mule» hver. Land langs Atlanterhavskysten skulle eksproprieres til dette formål, men når det kom til stykket ble ikke dette noe av, hvorpå rundt seks millioner svarte forlot Sørstatene til fordel for storbyene i nord og vest.

I sitt lange essay «The Case for Reparations» (2014) viser Ta-Nehisi Coates hvor vanskelig det er for de svarte å frigjøre seg fra sin forhistorie. Han skriver: «Å ignorere det faktum at en av verdens eldste republikker ble reist på et fundament av hvitt overherredømme, å late som at problemene forbundet med et todelt samfunn er de samme som man finner dem i uregulert kapitalisme, er å dekke over én synd – en nasjonal plyndring – med en annen – en nasjonal løgn.»

Det mest monumentale forsøket på å avdekke fortidige overgrep i en nasjons navn, må være Sannhets- og forsoningskommisjonen (TRC) i Sør-Afrika. Den var operativ i årene 1995–98, og ble ledet av erkebiskop Desmond Tutu. Høringsmål var å få sannheten på bordet gjennom å tilby overgriperne amnesti på visse vilkår: De måtte ikke skjule noe, og de måtte overbevise kommisjonen om at handlingene hadde vært politisk motiverte.

Disse prosessene, som ble overført på TV og radio, ble gjenstand for enorm interesse, og man håpet på en slags nasjonal renselse. Det kom naturligvis også til innvendinger, blant annet mot det faktum at noen grupper – som Inkhata-partiet og flere militære bakmenn – slapp å vitne. De som leser afrikander-poeten Antjie Krog's meget sterke selvbiografi «Country of My Skull», som både handler om TRC-prosessen i seg selv og hennes egne reaksjoner på de groteske avsløringene, vil likevel forstå at dette i det minste var et ærlig forsøk på katarsis.

Prisen av apartheid. Mange av ofrene for apartheidsystemet i Sør-Afrika ble tilbudt erstatninger, men det unge demokratiet hadde rett og slett ikke midler til å yte noen virkelig materiell rettferdighet. Nelson Mandelas parti, ANC, har hatt makten siden demokratiet ble innført i



Sannheten frem i lyset
Sannhets- og forsoningskommisjonen (TRC) i Sør-Afrika ble ledet av erkebiskop Desmond Tutu. 29. oktober 1998 overrakte kommisjonen den endelige rapporten i fem bind til daværende president Nelson Mandela. Foto: NTB SCANPIX

Mange av ofrene for apartheidsystemet i Sør-Afrika ble tilbudt erstatninger, men det unge demokratiet hadde rett og slett ikke midler til å yte noen virkelig materiell rettferdighet.



80 år gamle krigsforbrytelser I løpet av en seks uker lang beleiring av den kinesiske byen Nanjing ble inntil 300 000 sivile kinesere drept på bestialsk vis, og det fant sted systematiske overgrep mot titusenvis av kvinner og jenter. Nanjing-massakren ble lenge fornektet i Japan. I Kina markeres den årlig, her fra 70-årsmarkeringen 13. desember 2007. Foto: NIR ELIAS, REUTERS/NTB SCANPIX

1994, men politikken som føres av dagens parti-ledelse, har ledet til det som omtales som en «cappuccino-økonomi»: hvit krem på toppen av en stor sort masse, med noe sjokolade påstrødd helt overst.

Afroamerikanernes tilsvarende problemer med å heve seg opp til middelklassen illustreres ved det faktum at en sort familie med 100 000 dollar i inntekt typisk bor i samme område som en hvit familie som tjener 30 000. Veien ut av townshopen eller ghettoen er lang, selv om portene nå står åpne.

Det er ikke vanskelig å forstå hvor viktig det er for et samfunn som ønsker å fungere godt, at man tilstreber ærlighet overfor egen befolkning. Alle, inkludert de som selv ikke har vært hverken ofre eller overgriper, kan identifisere seg med følelsen av lettelse når rettferdigheten skjer

fyldest, omtrent som når morderen blir tatt på siste side i en kriminalroman.

Men et slikt oppgjør kan aldri bli fullverdig for ofrene (eller deres etterkommere), uten at det graves dypt for å rette opp de skjevhetene som er oppstått som følge av fortidens urett. I en slik situasjon er en innrømmelse åpenbart ikke nok, men krever at de skyldige er villige til å oppgi noen av sine egne fordeler, både materielle og politiske.

Videre bør det ikke legges føringer på hvordan slike erstatninger skal forvaltes, for med hvilken rett kan noen insinuere at ofrene ikke selv vil være i stand til det?

I så fall ville man opprettholde de samme paternalistiske holdningene som ligger i problemets kjerne.

Litteratur:
Ian Buruma: «Vekten av skyld» (1994, på norsk i 2016).
Antjie Krog: «Country of My Skull» (1998).
Ta-Nehisi Coates: «The Case for Reparations», i The Atlantic (2014).

Les også:
Karl Jaspers: «Die Schuldfrage» (1946)
Hannah Arendt: «Eichmann i Jerusalem. En rapport om ondskapens banalitet» (1963).
Iris Chang: «The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II» (1998).